

Проблемні питання визначення поняття «віртуальні активи»

Старинський М. В.¹, Корощенко К. Р.²

Опубліковано	Секція	УДК
20.10.2022	Право	349

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7597978>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Стаття присвячена дослідженню норм Закону України «Про віртуальні активи» яким унормовують відносини що пов'язані з обігом віртуальних активів на території України. В процесі дослідження авторами проаналізовані законодавчо закріплені визначення «віртуальні активи» та зроблено висновок про те, що наявність у чинному законодавстві України закріплених двох понять «віртуальні активи» після вступу в силу Закону України «Про віртуальні активи» буде мати негативний вплив на ефективність правозастосування, оскільки прямо впливатиме на таку важливу та необхідну для розуміння законодавства його характеристик у як визначеність.

При аналізі юридичної конструкції поняття «віртуальні активи», що використав законодавець автори прийшли до висновку, що поняття сконструйоване шляхом законодавчого закріплення суттєвих ознак які мають давати можливість виокремити визначуваний об'єкт з загалу йому подібних. Системний аналіз визначення поняття «віртуальні активи», дав можливість виділити такі їх ознаки як те, що: це нематеріальне благо, воно є об'єктом цивільних прав, має вартість, виражене сукупністю даних в електронній формі, не є засобом платежу на території України, не може бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Разом з цим змістовний аналіз закріплених ознак засвідчив наявність їх внутрішньої суперечності та неузгодженості.

Ключові слова: віртуальні активи, нематеріальні блага, об'єкти цивільних прав, ефективність законодавства, відносини що пов'язані з обігом віртуальних активів.

¹ Старинський М. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету, м. Суми, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-2661-5639>

² Корощенко К. Р., магістр першого року навчання, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету, м. Суми, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1911-066X>

Problematic issues of defining the concept of "virtual assets"

Annotation. The development of fintech technologies in the modern world has led to several problems, the solution of which depends on the practical effect of the state itself and its financial sector. One of these problems is the problem of quality regulation of the circulation of virtual assets.

Since the emergence of virtual assets, namely since 2009, considered the year of the appearance of Bitcoin, the international community has tried to regulate relations that arose or were related to virtual assets. At the same time, the pioneers were international bodies, the primary purpose of which was the fight against global financial crimes, namely money laundering.

The article is devoted to studying the norms of the Law of Ukraine, "On Virtual Assets," which regulates relations related to the circulation of virtual assets on the territory of Ukraine. The authors analyzed the legally established definitions of "virtual assets" in the research process. The authors concluded that the presence of two concepts of "virtual assets" set in the current legislation of Ukraine after the entry into force of the Law of Ukraine "On Virtual Assets" will harm the effectiveness of law enforcement because it will directly affect such an important and necessary for the understanding of the legislation its characteristics as a certainty.

Due to analysis of the legal construction of the concept of "virtual assets" used by the legislator, the authors concluded that the concept was constructed through the legislative establishment of essential features that should make it possible to distinguish the defined object from the generality of similar ones. A systematic analysis of the definition of the concept of "virtual assets" made it possible to highlight such characteristics as it is an intangible good, it is an object of civil rights, it has a value expressed by the totality of data in electronic form, it is not a means of payment on the territory of Ukraine, cannot be the subject of exchange for property (goods), work (services). At the same time, a meaningful analysis of the established signs proved their internal contradiction and inconsistency.

Keywords: virtual assets, intangible assets, objects of civil rights, the effectiveness of legislation, relations related to the circulation of virtual assets.

Вступ

Актуальність. Розвиток фінтех технологій в сучасному світі призвів до виникнення цілого ряду проблем, від вирішення яких залежить ефективний розвиток як самої держави, так і її фінансового сектору. Однією з таких проблем є проблема якісного врегулювання обігу віртуальних активів.

З самого початку виникнення віртуальних активів, а саме з 2009 р., що вважається роком появи Bitcoin, міжнародна спільнота намагалась врегулювати відносини, що виникали чи були пов'язані з віртуальними активами. При цьому, слід звернути увагу на те, що піонерами в цьому плані були міжнародні органи, головною метою яких була боротьба з міжнародними фінансовими злочинами, а саме відмивання брудних грошей. Зокрема, Групою розробки фінансових заходів по боротьбі з відмиванням грошей – ФАТФ (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF)), після тривалого аналізу практики використання віртуальних активів для відмивання брудних грошей в світі, були прийняті Керівництва із ризик-орієнтованого підходу до віртуальних валют [13] та Методологія оцінки дотримання рекомендацій ФАТФ і ефективності протидії відмивання грошей, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення від 22 лютого 2013 року [5]. Ці документи, як вважають дослідники [29, с. 71], стали основним дороговказом для врегулювання обігу віртуальних активів в різних державах, оскільки саме після їх прийняття розвиненими державами було

внесено зміни до законодавств розвинених держав. Зокрема Швейцарія внесла зміни до Законів про фінансові послуги (FinSA), Про колективні інвестиції (CISA), Про фондові біржі (SESTA), Про інфраструктуру фінансового ринку (FMIA) [7]; Республіка Мальта прийняла зміни до Законів Про інноваційні технології та послуги, Про віртуальні фінансові активи, Про Мальтійське управління цифрових технологій[8]; Канадою було вдосконалено Закони про доходи від злочинної діяльності (відмивання грошей) (PCMLTFA) та фінансування тероризму, Правила про доходи від злочинної діяльності (відмивання грошей) та Положення про фінансування тероризму (PCMLTFR) [22].

Разом з цим, враховуючи постійну трансформацію цифрових активів, держави постійно намагаються унормувати їх обіг. І цей процес відбувається постійно. Як приклад можна навести ситуацію з врегулюванням обігу віртуальних активів на рівні Європейського Союзу та в державах, що в нього входять. Так, на рівні ЄС наразі не має єдиного підходу щодо регулювання ринку віртуальних активів і їх обігу і ця прогалина періодично заповнюється виданням різного роду рекомендацій та керівництв. Так, в 2019 році було опубліковано Поради щодо віртуальних активів та первинного розміщення монет (Advice on Initial Coin Offerings and Crypt to Assets), що розроблені Європейським управлінням з цінних паперів та ринків (European Securities and Markets Authority, ESM) [1] і які були підтримані Європейською банківською організацією (European Banking Authority, EBA) що своїми рекомендаціями не тільки підтримала основний вектор регулювання віртуальних активів, а й констатувала можливість існування складних віртуальних активів [10]. Подальше вдосконалення регулювання обігу віртуальних активів в ЄС здійснювалось через прийняття Директиви ЄС 2018/843, яка доповнювала Директиву ЄС 2015/849 щодо попередження відмивання грошей і фінансування тероризму [2], що фактично стала одним з перших нормативно-правових актів, який створив правову основу для регулювання віртуальних активів на рівні ЄС [18, с. 35].

Щодо України, то спроби розробити нормативно-правовий акт, яким би врегулювалися відносини у сфері обігу віртуальних активів здійснювались постійно шляхом розроблення і внесення до Верховної Ради України на розгляд відповідних законопроектів. Зокрема, були розроблені законопроекти: «Про обіг криптовалюти в Україні» від 6 жовтня 2017 року № 7183 [27], «Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні» від 10 жовтня 2017 року № 7183-1 [28], «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» від 30 жовтня 2017 року № 7246 [24], «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» від 14 вересня 2018 року № 9083 [25]).

Дані законопроекти пропонували різні моделі регулювання обігу віртуальних активів, проте не знаходили підтримки ні в парламентаріїв, ні у фахівців. Процес врегулювання завершився прийняттям 17 лютого 2022 року Закону України «Про віртуальні активи» № 2074-IX[23], на який покладались значні надії. Проте його аналіз засвідчив, що існуючі проблеми були не тільки не вирішені, а й значно поглибились. Зокрема, однією з таких проблем стало закріплення поняття «віртуальні активи».

Для того щоб попередити можливі проблеми в майбутньому, а це є можливим оскільки даний закон не набув чинності відповідно до його перехідних положень, спробуємо проаналізувати закріплене поняття та виявити його недоліки.

Враховуючи зазначене *метою* нашої розвідки є аналіз норм Закону України «Про віртуальні активи», зокрема тих, які закріплюють і розкривають сутність поняття «віртуальні активи», а *завданням* – виділення проблем, що можуть виникнути в результаті вступу в силу зазначеного закону.

Огляд літератури. Враховуючи надзвичайну важливість і актуальність вирішення питань обігу віртуальних активів, дослідженням цих питань займались значна

кількість як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Серед тих, праці яких найбільше вплинули на розвиток вчення про віртуальні активи та їх регулювання варто згадати таких дослідників як: Т. Гудима, В. Устименко, Р. Джабраїлов, О.Черніх [11], І.М. Доронін [14], А.А. Кудь [16], М.П. Кучерявенко, Є.М. Смичок [17], А.С. Овчаренко [20, 21], В.Я. Новицький, В.М. Фица [19]. Серед іноземних авторів варто виділити праці: Т. Ківіат (Trevor Kiviat) [6], С.С. Хуанг (Huang, S. S.) [3], С. Хугес (Sara Hughes), С. Мідлброк (Stephen Middlebrock) [4], А. Мінто (Minto, A.) [9] та ряду інших. У своїх роботах вказані автори приділяли свою увагу дослідженню як природи віртуальних активів, так і особливостям їх обігу. Разом з тим питання аналізу поняття «віртуальні активи» через призму правової та економічної природи цього явища залишались поза увагою.

Методологічну основу нашої статті складає комплекс філософських (законів діалектики та метафізики), загальнонаукових (прийомів логічного методу, системного та структурно-функціонального методів) та спеціально-юридичних методів дослідження. Також під час виконання дослідження автор використовував методи історизму та об'єктивності.

Результати

Досліджуючи поняття «віртуальні активи», що закріплені в Законі України «Про віртуальні активи», з нашої точки зору, варто почати з з'ясування варіантів закріплення цього поняття в чинному законодавстві України.

Як показує аналіз вперше поняття «віртуальні активи» було закріплено в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» відповідно до якого віртуальним активом визнається «...цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і, яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей» [26]. Інших визначень чинне законодавство не містить.

Натомість Закон України «Про віртуальні активи» визначає їх як «...нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі». При цьому даний термін уточнюється вказівкою на те, що існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. А також акцентується увага на тому, що віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Також системний аналіз Закону України «Про віртуальні активи» дає можливість виділити ще такі особливості віртуальних активів як те, що вони не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги) (п.7 ст. 4).

Порівняння даних визначень дає можливість вказати на значну змістовну неузгодженість, а якщо точніше, то повну протилежність, що в майбутньому буде породжувати велику кількість проблем в практиці правозастосування, головними з яких будуть можливість суб'єктам правозастосування маніпулювати цим поняттям зменшуючи ефективність правового регулювання.

Переходячи безпосередньо до аналізу поняття «віртуальні активи», що закріплене в Законі України «Про віртуальні активи», спочатку спробуємо проаналізувати його конструкції. Це дасть нам можливість виявити логічність у побудові поняття при описі явища.

В юридичній літературі в якості способу створення терміно-понять пропонується метод сходження від конкретного до абстрактного. Суть цього методу полягає в тому, що початкові поняття формуються в процесі переводу в абстрактну форму емпіричних знань про явище за яким спостерігають. Чуттєве уявлення про досліджуваний предмет розкладається на елементи, найбільш прості абстракції, з яких потім у свідомості

створюється структура об'єкта поняття якого конструюється. Як наслідок, поняття, що сконструйовані з використанням такого методу представляють собою сукупність загальних, повторюваних ознак явища. Варто звернути увагу на те, що зазначений метод є загальнонауковим, а в юриспруденції з його допомогою формуються всі основоположні поняття і категорії.

Якщо ж поглянути на особливості конструювання понять при законотворчій діяльності, то можна виділити два основних способи, а саме: 1) законодавче закріплення переліку тих об'єктів, які з точки зору законодавця відносяться до визначуваного об'єкту; 2) законодавче закріплення суттєвих ознак, які дають можливість виокремити визначуваний об'єкт з загалу йому подібних.

Аналіз досліджуваного нами визначення свідчить, що законодавець використав другий спосіб. Проте виникає питання чи можемо ми, спираючись на закріплені ознаки виділити віртуальний актив із йому подібних явищ. Щоб з'ясувати це спробуємо виділити і проаналізувати його законодавчо закріплені ознаки.

З нашої точки зору до основних ознак віртуальних активів, як явища, які можна виділити з закріпленого терміну та системного аналізу закону можна віднести те, що:

- 1) це нематеріальне благо,
- 2) це благо є об'єктом цивільних прав,
- 3) це благо має вартість,
- 4) воно виражене сукупністю даних в електронній формі.
- 5) воно не є засобом платежу на території України,
- 6) воно не може бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги).

Із зазначених ознак головними, на нашу думку, є перша, третя та четверта. Другу ознаку законодавець закріпив для того щоб вказати на те, що на відносини пов'язані з обігом віртуальних активів розповсюджує свою дію Цивільний кодекс України. П'ята та шоста ознаки представляють собою те чим віртуальний актив не може бути, тобто виключення. Таким чином з вже виділених ознак ми можемо зробити висновок, що законодавець при конструюванні цього поняття застосував поєднання таких прийомів як виділення суттєвих ознак і закріплення виключень.

Спробуємо проаналізувати ці ознаки та підтвердити/спростувати можливість чіткого віднесення того чи іншого об'єкту цивільних прав до віртуальних активів.

Відповідно до гл. 15 Цивільного кодексу України нематеріальними благами є: а) результати інтелектуальної, творчої діяльності; б) інформація; в) особисті нематеріальні блага. Аналіз зазначених нематеріальних благ та правового регулювання їх обігу дає можливість говорити про те, що за своєю природою лише інформація як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, може бути віднесена до віртуальних активів.

Як зазначають науковці [15], нематеріальні блага мають ряд властивостей, ознак, особливостей, що й відокремлює їх серед інших об'єктів цивільних прав. Зокрема, нематеріальні блага мають яскраво виражений особистісний характер. При цьому особистісний характер, в якості ознаки даних благ слід розуміти лише в контексті їх невіддільності, неможливості існування у відриві від суб'єкта без його згоди. Дана ознака обумовлює існування й такої їх особливості як невідчужуваність, тобто належності тільки первинному суб'єкту без можливості передачі такого блага іншій особі.

Особливістю нематеріальних благ є також відсутність у них майнового, економічного змісту. Виходячи з того, що нематеріальні блага, як правило, належать до духовної сфери, допускається потрібне розуміння цієї особливості: неможливість речового втілення блага; відсутність майнового еквівалента; неможливість точно оцінити певне благо у грошовій формі [12, с. 27]. Тобто дана особливість

нематеріальних благ означає неможливість їх заміни, але можливість їх компенсації тільки на основі суб'єктивної оцінки обсягів такої компенсації.

Узагальнюючи зазначене, можемо констатувати можливість віднесення до категорії нематеріальних благ досить широкого кола об'єктів, що дає можливість стверджувати, що цю ознаку використати для чіткої ідентифікації конкретного об'єкта неможливо.

Говорячи про ознаку вартості, слід звернути увагу на те, що під нею традиційно розуміють втілену й уречевлену в продукті (певній цінності) суспільну працю (час, сили, знання, досвід тощо). Це економічна категорія яка виражає відносини між суб'єктами господарської діяльності, що пов'язані суспільним поділом праці й обміном товарами та послугами. Також слід звернути увагу на те, що категорія вартості використовується у відносинах еквівалентного суб'єктивного обміну. Тобто в певних випадках вартість визначається особистими вподобанням економічного агента (покупця, продавця) і може бути суб'єктивною (залежить від особи, яка дає оцінку, мінливою).

П'ята і шоста ознака відносяться до ознак виключень, які окреслюють межі відносин, що можуть виникати з приводу чи бути пов'язаними віртуальними активами. Зокрема, законодавець встановлює заборону щодо можливості використовувати віртуальні активи в якості засобу платежу та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Формулювання даних обмежень мають імперативну форму, що дає можливість говорити про перспективи встановлення для суб'єктів обігу віртуальних активів відповідальності за їх використання в таких якостях. Також слід звернути увагу на те, що дані ознаки носять суперечливий характер відносно попередніх ознак, оскільки об'єкти, які мають об'єктивне вираження і вартість за своєю природою можуть бути використані у відносинах еквівалентного обміну.

Висновки

Узагальнюючи викладене, можемо зробити наступні висновки. Наявність у чинному законодавстві України закріплених двох понять «віртуальні активи» після вступу в силу Закону України «Про віртуальні активи» буде мати негативний вплив на ефективність правозастосування, оскільки безпосередньо впливатиме на таку важливу та необхідну для розуміння законодавства його характеристик у як визначеність.

Системний аналіз закріпленого визначення поняття «віртуальні активи», що закріплене з аналізованому законі дає можливість виділити такі їх ознаки як те, що: це нематеріальне благо, воно є об'єктом цивільних прав, має вартість, виражене сукупністю даних в електронній формі, не є засобом платежу на території України, не може бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Змістовний аналіз закріплених ознак свідчить про їх внутрішню суперечність та неузгодженість.

Список використаної літератури

1. Advice on Initial Coin Offerings and Crypto-Assets. European Securities and Markets Authority. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf (дата звернення: 11.01.2022).
2. Directive (EU) 2018/843 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive (EU) 2015/849 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, and amending Directives 2009/138/EC and 2013/36/EU. Official Journal of the European Union. 19.06.2018. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2018.156.01.0043.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2018%3A156%3ATOC (дата звернення: 11.02.2022).

3. Huang, S. S. (2021). Crypto assets regulation in the UK: an assessment of the regulatory effectiveness and consistency. *Journal of Financial Regulation and Compliance*.
4. Hughes Sara. Advancing a Framework for Regulating Cryptocurrency Payments Intermediaries / Sara Hughes, Stephen Middlebrock // *Yale Journal on Regulation*. 2015 Vol. 32. P. 532-533.
5. Information on updates made to the FATF Methodology. Financial Action Task Force. URL: <https://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/fatfmethodology.html>.
6. Kiviat Trevor. Beyond Bitcoin : Issues In Regulating Blockchain Transactions. *Duke Law Journal*. 2015 Vol. 65(569). P. 569-608.
7. Loi fédérale de la Confédération suisse sur les services financiers (LSFin) du 15 juin 2018 (Etat le 1er janvier 2020). URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20152661/index.html>.
8. Malta Digital Innovation Authority Act. URL : <https://legislation.mt/eli/cap/592/eng/pdf>.
9. Minto, A. (2022). The Legal Characterization of Crypto-Exchange Platforms. *Global Jurist*, Vol. 22(1). 137-156.
10. Report with Advice for the European Commission on Crypto-Assets. European Banking Authority. 9 January 2019.30 p. URL: <https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/2545547/67493daa-85a8-4429-aa91-e9a5ed880684/EBA%20Report%20on%20crypto%20assets.pdf?retry=1> (дата звернення: 11.01.2022).
11. Гудима Т, Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики Том 5 (46), 2022. 137-148.
12. Давидова Н. О. Особисті немайнові права [Текст] : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. О. Давидова. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – С. 27.
13. Документи ФАТФ. URL: <http://fedsfm.ru/documents/international-fatf>. Дата звернення: 11.01.2022.
14. Доронін І.М. Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави. "Інформація і право" № 3(22). 2017. С. 85-93.
15. Коробцов В.В. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав. Електронний ресурс. Режим доступу: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7783/1/Korobcova_132-135.pdf (дата звернення 11.01.2022)
16. Кудь А. А. Комплексна класифікація віртуальних активів. Харків: ХОГОКЗ, 2021. 34 с. (Препринт / Науково-дослідний інститут ХОГОКЗ). <https://doi.org/10.26697/Preprint.Kud.A.1.2021>
17. Кудь О.О., Кучерявенко М.П., Смичок Є.М. Цифрові активи та їх правове регулювання у світі розвитку технології блокчейн: монографія. Харків: Право, 2019. 216 с.
18. Некіт К.Г. Напрями змін у правовому регулюванні обігу криптоактивів: аналіз зарубіжного досвіду. *Економіка та право*. 2022. № 1. С. 33-44. URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw>.
19. Новицький Я. М., Фица В.М. Становлення та розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів. *Інформація і право*. № 4(39)/2021. С. 179-186.
20. Овчаренко А.С. Облік операцій з криптовалютами в Україні: сучасний стан і перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 58. Т. 2. С. 50–53.;
21. Овчаренко А.С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200-202.

22. Правовое регулювання криптовалюти в Канаді. URL: https://sb-sb.com/publications/article/pravovoe_regulirovanie_kriptovaljuty_v_ka
23. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
24. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: проект Закону України від 30.10.2017 № 7246. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62816.
25. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: проект Закону України від 14.09.2018 № 9083. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597.
26. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
27. Про обіг криптовалюти в Україні: проект Закону України від 06.10.2017 № 7183. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
28. Про стимулювання ринку криптовалют і їх похідних в Україні: проект Закону України від 10.10.2017 № 7183-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.
29. Самсін Р.І. Державне регулювання у сфері обігу віртуальних активів в Україні. Право та інновації № 4 (40) 2022. С. 69-74